

OBRAZ ZSRR W POLSKICH PODRĘCZNIKACH SZKOLNYCH DO HISTORII Z OKRESU PRL

THE IMAGE OF THE USSR IN POLISH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS CONCERNING THE PRL PERIOD

KATARZYNA MAŁYSZ

DOKTORANTKA W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM W LUBLINIE,
KATEDRA FILOZOFII SPOŁECZNEJ,
ALEJE RACŁAWICKIE 14, 20-950 LUBLIN

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie obrazu ZSRR, jaki został przedstawiony w podręcznikach szkolnych do historii z okresu PRL. Chciałam dowiedzieć, że podręczniki do historii z okresu Polski Ludowej były narzędziem legitymizacji władzy i jej umacniania. Próbowałam odpowiedzieć na kilka kluczowych pytań: Czy podręczniki szkolne były narzędziem w rękach władzy? W jaki sposób odnosiły się do: ustroju socjalistycznego i kapitalistycznego; Boga i religii; innych państw; władzy, przywódców i dyktatorów? W podręcznikach szkolnych do historii rozpatrywałam: język (czy jest neutralny, czy zidealizowany?); formę (budowę podręcznika, graficzne elementy); treści (czy są prawdziwe, czy fałszywe? czy pomijano istotne fakty?); światopogląd. W podręcznikach do historii z okresu PRL, starano się przedstawić uczniom następujące treści: ZSRR to przyjaciel Polski i innych państw socjalistycznych, Bóg nie istnieje, Rewolucja Październikowa odegrała istotną rolę nie tylko dla ZSRR, ale dla całego świata, komunizm to najlepszy ustrój, państwa kapitalistyczne są agresywne i nastawione na wyzysk.

Słowa kluczowe: propaganda, nauczanie, historia, ZSRR, podręczniki

Abstract

The purpose of my article is to show the image of the USSR that has been presented in school history textbooks from the period of the PRL. I wanted to prove that history textbooks from the period of Polish People's Poland were a tool for the legitimization of power and its strengthening. I tried to provide the answer to a few key questions: were school textbooks a tool in the hands of people in power? How did those textbooks relate to: the socialist and capitalist system; God and religion; other countries; leaders and dictators? I took into consideration following aspects: the language (is it neutral or idealized?); the form (construction of a textbook, graphic elements); the content (are they true or false or if some important facts were omitted?); the worldview. In the history textbooks from the period of the People's Republic of Poland the following contents were presented: the system of the USSR is a friend to Poland and other socialist countries, God does not exist, October Revolution played a significant role not only for the USSR but for the whole world, Communism is the best system and capitalist societies are aggressive and concentrated on exploitation.

Key words: propaganda, teaching, history, PRL, USSR, textbooks

WPROWADZENIE

*„Stwierdzono, że demokracja
Jest najgorszą formą rządów,
Jeśli nie liczyć wszystkich innych form,
Których próbowano od czasu do czasu”*

Winston Churchill, premier Wielkiej Brytanii

Celem mojego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób w podręcznikach szkolnych do historii z okresu PRL został przedstawiony Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Postaram się zbadać, w jakim stopniu podręczniki do historii ukazywały prawdę, a w jakim ich treści były zafałszowane. Szczegółowe pytania badawcze: a) czy świat przedstawiony w podręcznikach do historii był rzeczywisty i zgodny z prawdą? b) jakim językiem posługiwali się autorzy podręczników? c) jaką funkcję pełniły fotografie, komentarze i pytania dla uczniów zamieszczone w tych podręcznikach? d) czy nie pomijano istotnych zdarzeń? e) czy nie wyolbrzymiano faktów?

Związek Radziecki, jego sytuacja gospodarcza, polityczna, został przedstawiony w podręcznikach historii tak, jak chciała tego władza. Nie było w nich miejsca na przedstawienie faktów i informacji, które były istotne z punktu widzenia wykształconego historyka. Wszystkie podręczniki, zwłaszcza te dla starszych klas, przepełnione były ideologią marksistowską. Nie pisano prawdy o otaczającym świecie. Wiele rzeczy pomijano, próbowano ukryć, przekreślić.

Najbardziej zafałszowane były podręczniki z okresu stalinowskiego (wydane w latach 1948-1956). Związane to było z dojściem Józefa Stalina do władzy i jego chorym systemem sprawowania rządów. W najmniejszym stopniu propagandowe były podręczniki szkolne z lat 1944-1947 oraz 1981-1989. W przypadku pierwszego okresu, dopiero zakończona została II wojna światowa i nie nastąpiła jeszcze realizacja nowego systemu nauczania. Przy nauce różnych przedmiotów opierano się głównie na starych metodach, dawnych środkach dydaktycznych, niezmiennych podręcznikach, nieprzeformowanych podstawach programowych. W przypadku lat 1981-1989 niski poziom propagandy związany był z utworzeniem „NSZZ Solidarność”.

Próba manipulowania dziećmi czy młodzieżą w podręcznikach historii w tamtym okresie była świetnym sposobem na osiągnięcie wytyczonego celu, gdyż młody człowiek jest jeszcze bardzo łatwowerny i podatny na wpływy innych.

BUDOWA I FUNKCJE PODRĘCZNIKA DO HISTORII

Jednym z najważniejszych, a może i najważniejszym środkiem dydaktycznym, używanym do nauki historii jest podręcznik szkolny. Według definicji Słownika języka polskiego, podręcznik to: [„książka przeznaczona do nauki, zawierająca zbiór podstawowych wiadomości z zakresu jakiejś dziedziny, przedstawionych w sposób jasny i przejrzysty”] (Słownik języka polskiego, 1979).

Podręczniki do nauki historii istnieją od bardzo dawna. Na początku zawierały one tylko tekst autorski. Później pojawiły się w nich obrazki ilustrujące postacie historyczne i niektóre fakty, a następnie mapki. Dopiero pod koniec XX wieku pogłębiona została dydaktyczna refleksja w zakresie teorii podręcznika, w tym podręcznika historii (Zielecki, 2007: s. 298).

Od wielu lat podręcznik zajmuje wśród środków dydaktycznych wykorzystywanych w edukacji historycznej miejsce szczególne (Zielecki, 2007: s. 298). Trudno byłoby nam sobie wyobrazić naukę historii bez jego pomocy. Podręcznik stanowi podstawową pomoc i jest najważniejszym środkiem w procesie uczenia się (Pólturzycki, 1999: s. 239).

BUDOWA PODRĘCZNIKA HISTORII

Choć każdy podręcznik historii (nawet do nauki tego samego przedmiotu, jakim jest historia) różni się od siebie budową, kształtem, wielkością, to zasadnicza struktura wszystkich tych podręczników jest taka sama. Na jego wewnętrzną strukturę składają się teksty oraz elementy pozatekstowe (Choraży, Roszak, Konieczka – Śliwińska, 2008: s. 167).

Do grupy tekstów zaliczamy tekst podstawowy (czyli główną narrację autora), teksty uzupełniające (np. wypisy ze źródeł, wykazy literatury) oraz teksty wyjaśniające (np. słowniki, wykazy pojęć itp.). Do elementów pozatekstowych zalicza się przede wszystkim środki ikonograficzne (np. zdjęcia, ryciny, rysunki) i symboliczne (mapy, schematy, taśmy chronologiczne), a także tzw. system informacji (do którego zaliczamy m. in. wstęp i podsumowanie), system sterowania przyswajaniem wiedzy (np. pytania, zadania do wykonania i proponowane odpowiedzi) (Choraży, Roszak, Konieczka-Śliwińska, 2008: s. 167).

W przekazie wiedzy historycznej za pomocą podręcznika najważniejsza rola przypada tekstowi autorskiemu. Tekst ten powinien być napisany stylem jasnym, czystym, przejrzystym i zrozumiałym dla młodego odbiorcy. Ważna jest również odpowiednia ilość informacji, którą autor chce przekazać dziecku. Liczba wiadomości, dat, wydarzeń, definicji nie może być zbyt duża, ani zbyt mała.

Bardzo ważną rolę w podręcznikach historii odgrywają różnego rodzaju ilustracje, czyli środki ikonograficzne (zdjęcia, ryciny, rysunki) i symboliczne (mapy, schematy, taśmy chronologiczne). Wpływają one nie tylko na estetyczny wygląd podręcznika, ale również dostarczają mnóstwo istotnych wiadomości dla odbiorcy. Większość z nas jest wzrokowcami, dlatego warto zadbać o kolorystykę i ładny wygląd podręcznika. Powinien on być pomocą dla ucznia w zdobywaniu i przyswajaniu wiedzy. Jeśli będzie skonstruowany w sposób ciekawy, obrazowy i pomysłowy, prędzej zainteresuje młodego człowieka i przyciągnie jego uwagę.

Ważnym składnikiem podręcznika historii są różnego rodzaju tabele statystyczne, diagramy, które ukazują w sposób obrazowy zmiany dokonywane na przestrzeni dziejów w przemyśle, handlu, liczbie ludności itp. Dzięki nim młody człowiek może samodzielnie snuć refleksje, wyciągać wnioski na temat przemian, reform itp.

Kolejną częścią składową podręcznika historii są różnego rodzaju ćwiczenia i zadania dla ucznia (Choraży, Roszak, Konieczka-Śliwińska, 2008: s. 301). Stawiane są one po to, by zmusić młodego człowieka do samodzielnego myślenia oraz po to, by przypomniał on sobie przeczytany wcześniej materiał i sprawdził stan swojej wiedzy. Często w podręcznikach historii umieszczano dodatkowe informacje o zalecanych lekturach. Poza tym można w nich spotkać (zwykle na marginesie) objaśnienia nowych terminów historycznych (Choraży, Roszak, Konieczka-Śliwińska, 2008: s. 302).

FUNKCJE PODRĘCZNIKA

Jaką funkcję powinien pełnić podręcznik historii? Sprawa wydaje się oczywista. Podręcznik zarówno do biologii, jak i matematyki czy historii ma za zadanie przede wszystkim uczyć i wychowywać, dostarczać informacji niezbędnych do zdobycia wiedzy, do kształtowania charakteru, czy osobowości młodego człowieka. Naukowcy dopatrzyli się wielu jeszcze innych funkcji podręcznika historii i dokonali podziału jego zadań.

Czesław Kupisiewicz wyodrębnił aż sześć funkcji podręcznika historii: informacyjną, transformacyjną, badawczą, samokształceniową, kontrolno-oceniającą, autokorekcyjną (Kupisiewicz, 1973: s. 111–112). Pierwszą i najistotniejszą funkcją podręcznika jest funkcja informacyjna. Stwierdzić trzeba jednak, że zasady kształcenia ustawicznego nie wymagają przesadnego nagromadzenia informacji. Wręcz przeciwnie, dąży się do ograniczenia ilości materiału tak w podręcznikach historii, jak i w innych środkach dydaktycznych (Pólturzycki, 1999: s. 241). Cz. Kupisiewicz powiedział: [„Czwartą z kolei funkcją dydaktyczną podręcznika szkolnego powinna być funkcja samokształceniowa. W jej wyniku uczeń zdobywa nie tylko umiejętności, lecz również nawyk samodzielnej pracy w zakresie stałego i systematycznego pogłębiania przyswajanej sobie wiedzy, rozszerzając zarazem krąg własnych zainteresowań poznawczych oraz zdobywając pozytywną motywację uczenia się”] (Kupisiewicz, 1973: s. 111). To sformułowanie najlepiej określa samokształceniową funkcję podręcznika. Funkcje podręcznika historii w nowoczesnym kształceniu zależą w dużej mierze od jego właściwego opracowania, od jego struktury, treści i ujęcia metodycznego (Pólturzycki, 1999: s. 241).

Z kolei Alojzy Zielecki wyodrębnił trzy grupy funkcji podręcznika: metodyczną, dydaktyczną (z dodatkowym podziałem na poznawczą kształcącą) oraz wychowawczą (Zielecki, 2007: s. 37). W ramach funkcji metodycznych podręcznika autor wyodrębnia dodatkowo funkcję organizującą, integrującą, ekonomizującą, koordynującą i usprawniającą. W podobny sposób uściślone zostały pozostałe funkcje podręcznika (dydaktyczna i wychowawcza).

Zdaniem innego uczonego - Jerzego Maternickiego - prawidłowo opracowany podręcznik do historii powinien spełniać następujące funkcje: naukowo – informacyjne (dostarcza uczniom podstawowej wiedzy); metodologiczną (kształtują właściwe poglądy na proces historyczny i prawidłowości rządzące jego rozwojem); wychowawczą (kształtują odpowiednie postawy moralne); transformacyjną (wdrażają młodzież do posługiwania

się zdobytą wiedzą); badawczą (wdrażają do dostrzegania, formułowania i rozwiązywania problemów); samokształceniową (wyrabiają umiejętności i nawyki niezbędne do samodzielnej pracy z tekstem); autokontrolą (pomagają w utrwalaniu wiedzy oraz w kontroli i ocenie uzyskanych rezultatów) (Maternicki, Majorek, Suchański, 1994: s. 344–345).

Dzięki licznym ilustracjom, mapom i wykresom zamieszczonym w podręczniku historii, pełni on też funkcję motywacyjną, wzbogacając i rozbudowując zainteresowania i ciekawość ucznia (Chorąży, Roszak, Konieczka-Śliwińska, 2008: s. 163). Można powiedzieć, że podręcznik historii pełni rolę integracyjną, gdyż buduje więź między uczniami, a przede wszystkim między nauczycielem a uczniem. Dzięki temu też ludzie mają wspólne zainteresowania i tematy do rozmów.

Znaczenie podręcznika historii, jak i innych środków dydaktycznych jest ogromna w nauce tego przedmiotu. Najważniejszy jednak okazuje się podręcznik, który jest łatwy w użyciu, lekki i wygodny. Ważne jest jednak, aby ten podręcznik, z którego uczą się młodzi jeszcze ludzie był skonstruowany w sposób jasny, logiczny, a przede wszystkim sensowny. Napisany powinien być stylem zrozumiałym dla odbiorcy, ale jednocześnie też stylem naukowym. Istotną sprawą staje się jego układ graficzny i estetyka. Najważniejsze jednak, co powinien zawierać podręcznik historii to bez wątpienia informacje, wydarzenia, które faktycznie miały miejsce. Bez tego nauka historii staje się po prostu bez sensu.

INDOKTRYNACJA PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH W OKRESIE PRL

Głównym celem edukacji w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej była polityczna i ideologiczna indoktrynacja uczniów. Nadrzędnym celem perspektywicznym oddziaływania Polskiej Partii Robotniczej, nie tylko na młode pokolenia, uznano przekonanie do specyficznej wizji świata prezentowanej przez obóz władzy; przekształcenie świadomości Polaków w kierunku odejścia od światopoglądu religijnego na rzecz światopoglądu materialistycznego; skłonienie do odrzucenia moralności religijnej na rzecz moralności komunistycznej; wytworzenie akceptacji i wspierania ideologii marksistowsko-leninowskiej, socjalistycznej gospodarki, systemu sojuszy międzynarodowych opartego na dominacji ZSRR oraz systemu politycznego opartego na dominacji PPR/PZPR, a także celów strategicznych i bieżących posunięć politycznych, zarówno tzw. obozu socjalistycznego na świecie, jak i władzy ludowej w Polsce. Istotnym zadaniem indoktrynacji było przekonanie społeczeństwa, że polityka komunistów, zarówno w Polsce, jak i w innych państwach bloku socjalistycznego, jest jedynie słuszna (Osiński, 2008: s. 1).

Cele kształcące i wychowawcze zamieszczane były przede wszystkim w programach nauczania. W czasach PRL wytyczne polecały do dotychczasowych kryteriów doboru treści nauczania przyjąć „nowe kryteria selekcji i oceny materiału programów nauczania”. Do nich należały:

- A) Marksizm – leninizm – zwycięska ideologia, która powinna stać się „filozoficzną, poznawczą, wychowawczą i metodologiczną podstawą prac programowych”.

- B) Traktowanie ZSRR jako sojusznika i przyjaciela Polski, zaś państw kapitalistycznych jako przeciwników, wrogów pokoju i postępu. W treści nauczania trzeba było podkreślić przodownictwo ZSRR na polu nauki, sztuki, a kapitalizm jako coś gorszego.
- C) Oczyszczenie materiału nauczania z elementów nacjonalistycznych, takich jak wiara w „wyjątkowość państwa polskiego”.
- D) Stałe uwzględnianie, korygowanie i uzupełnianie treści związanych „z aktualnie najważniejszym odcinkiem frontu walki o socjalizm” (Kryńska, Mauersberg 2003, s. 71-72).

Zdaniem psychologów program nauki historii był niedostosowany do wieku uczniów. Przed jedenastym i dwunastym rokiem życia dzieci nie wykazują na ogół zdolności do ujmowania perspektywy dziejowej. Zagadnienia społeczne, szczególnie szersze, obejmujące cały naród, są im także nieprzystępne. Rozpoczynanie zatem ciągłego kursu historycznego od klasy czwartej jest przedwcześnie, prowadzi do werbalizmu, powierzchownego ujmowania materiału. Bardziej przydatne byłoby podawanie w podręcznikach historii barwnych obrazów z przeszłości Polski i tekstów pisanych prostym językiem (Kryńska, Mauersberg, 2003: s. 62). W stosunku do całego programu psychologowie postawili zarzuty nadmiernego przeładowania informacjami i zbyt wygórowanego stopnia trudności. Ich zdaniem program był zbyt obszerny. Przyswojenie wyznaczonego materiału nauczania przekraczało możliwości umysłowe uczniów (Kryńska, Mauersberg, 2003: s. 62).

ANALIZA POLSKICH PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH DO HISTORII Z OKRESU PRL

LATA 1945-1947

Lata 1945-1947 charakteryzowały się stosunkowo niskim natężeniem propagandy politycznej w podręcznikach i w edukacji szkolnej. Zawierały raczej suche informacje, bez ocen i niepotrzebnych komentarzy. W porównaniu z podręcznikami szkolnymi z okresu stalinowskiego, było w nich znacznie mniej środków artystycznego wyrazu (epitetów, metafor, porównań). Jednak podręczniki szkolne z tego okresu również charakteryzowały się naleciałościami propagandy.

Porównywano w nich czasy cara do obecnych. Uważano, iż za cara Rosja była źle zarządzana. Zwracano uwagę na wysokie kary, jakie groziły za wszelkie strajki, sprzeciwy i wystąpienia przeciwko carowi. W podręczniku historii dla klasy V autorzy podkreślają, że źle działo się w Rosji za panowania carów: [„Cały ten olbrzymi kraj uważany przez cara jakoby za jego własność był niby wielkie więzienie”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 147). Dalej omawiają, że ludziom zamieszkującym Rosję carską, nie wolno było myśleć inaczej, aniżeli życzył sobie tego car i jego słudzy – urzędnicy, żandarmeria, policja (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 147). Podkreślano, że Lenin i Stalin wprowadzili porządek i ład (Landecki, Łuka-

szewicz, Wereszycki, Willaume, 1947: s. 362). Pisano, iż za czasów Lenina i Stalina wiedzie się lepiej, niż za panowania cara: [„Nawet te narody, które w okresie carskiego panowania nie zdołały wykształcić swego literackiego języka, teraz miały możliwość pełnego rozwoju swych odrębnych cech narodowych”] (Landecki, Łukaszewicz, Wereszycki, Willaume, 1947: s. 362). Cytat pokazuje, iż za czasów cara ludzie byli mniej wykształceni, niż obecnie.

Autorzy chwalili Lenina: jego osiągnięcia, inteligencję, działalność. Wspominali, iż był niesłychanie zdolny. Pisali o nim, że całkowicie poświęcił się sprawie rewolucji. Popierał budowę ustroju, uważanego za najlepszy i najsprawiedliwszy. Niektóre stwierdzenia rosyjskiego komunisty były śmieszne i nierealne, na przykład to, że [„Trzeba z gruntu od podstaw przebudować życie Rosji. Trzeba w niej zmienić wszystko, nawet duszę człowieka”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 150).

Kapitalistów przedstawiano jako wyzyskiwaczy: [„Ludzie pracy pozbawieni byli możliwości starania się o polepszenie swego bytu. Działo im się źle, bo znaczenie za panowania cara mieli tylko ci ludzie, którzy posiadali bogactwa w ziemi lub w pieniądzu, wielcy właściciele; mówimy o nich – kapitaliści”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 147).

O Niemcach pisano: [„Kapitalistami byli Niemcy, nie Polacy, bo szlachta polska rzadko posiadała gotowe pieniądze (kapitały) potrzebne na budowę kopalń, fabryk i na zakup maszyn. Najczęściej była zadłużona”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 100).

Autorzy opisują, że przed rewolucją marnie płacono robotnikom za ich pracę i nie pozwalano się upominać o podwyższenie płacy. Robotnika wyzyskiwano, kładąc mu pracować ponad siły przez wiele godzin dziennie, nie pozwalano zrzeszać się w związki zawodowe, które upominałyby się o swego członka. Natomiast osobę, która ze względów zdrowotnych nie mogła już pracować, spychano na margines: [„Człowiek, który stracił zdrowie przy pracy, np. został kaleką, musiał ginąć z głodu, bo zabezpieczenie życia człowiekowi pracy nie dawało zysku kapitaliście, wręcz przeciwnie – umniejszało ten zysk”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 148).

Pokazywano kontrast między mieszkaniami górników i robotników, a pięknymi willami kapitalistów: [„Przy ulicach osad i przedmieść stanęły nędzne lepianki i bezbarwne od brudu kamienice – mieszkania górników i robotników. Właściciele kopalń i fabryk zamieszkali w pięknych, obszernych willach, otoczonych ogrodami (...). Tymczasem ludzie podziemi i hut – górnicy i robotnicy Śląska i Zagłębia, właściciele tych bogactw, wydobywanych z ziemi i wytwarzanych w fabrykach, wiedli nędzne życie w niewoli u kapitalistów”] (Hoszowska, Szczechura, Tropaczyńska-Ogarkowa, 1947: s. 102–103). Autorzy stwierdzali, iż ten podział klasowy, jaki istniał przed rewolucją, był nieludzki i niesprawiedliwy.

OKRES STALINOWSKI 1948-1956

Okres stalinowski charakteryzował się największym nasileniem propagandy w podręcznikach szkolnych. W latach 1948-1956 dużo miejsca poświęcano opisom działalności i biografii Lenina oraz Stalina. Umieszczano też ich fotografie portretowe. Autorzy wypowiadali się o nich w samych superlatywach. Podkreślano, że są przyjaciółmi Polski. W tym czasie istniał kult Józefa Stalina i temu dyktatorowi przypisywano bardzo wiele zasług. Pisano: [„Bliski robotnikom towarzysz Józef, nie lękający się prześladowań, zawsze pogodny, witany był przez robotników z radością. Niósł słowa rady, otuchy i gorącej wiary w zwycięstwo”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 148). W rzeczywistości Lenin czy Stalin nie przejmowali się naszym krajem ani dobrem Polaków. W podręcznikach z tamtego okresu nie wspomniano, że Stalin jako metodę rządzenia stosował masowy, państwowy, wewnętrzny i zewnętrzny terror, który pochłonął (według różnych ocen) od kilku do kilkudziesięciu milionów ofiar śmiertelnych. Był twórcą najbardziej ludobójczego, obok hitleryzmu, systemu w XX wieku. W latach 1929-1935 kierował procesom kolektywizacji rolnictwa i przyspieszonej industrializacji, którym towarzyszyła klęska głodu (pochłonęła ona miliony ofiar) oraz masowe zbrodnie i represje wobec wszystkich warstw społecznych i narodowości. Podpisując sojusz z III Rzeszą umożliwił Niemcom rozpoczęcie agresji zbrojnej na Polskę, przyczyniając się do wybuchu II wojny światowej. (http://portalwiedzy.onet.pl/13794,,,stalin_jozef_wissarionowicz,haslo.html, 2.10.2016).

Bardzo pozytywnie ukazywano Związek Radziecki. Wspomniano, iż ten kraj stał na czele światowej walki o pokój i demokrację, co nie było prawdą. Poza tym omawiano postępy, jakie odniósł Kraj Rad po zakończeniu II wojny światowej. Podkreślano, iż po zbrojnej napaści wrogów, Rosjanie pomogli Polakom w odbudowywaniu kraju (Kwaśniewicz, 1956: s. 196).

W negatywnym świetle przedstawiano Kościół. Podkreślano, iż jest to instytucja wroga, niesłuszna, trzymająca z carem: [„Biskupi polscy usprawiedliwiali okrucieństwa caratu, rzucali obelgi na robotników, na ich bohaterską walkę, słuchali papieża. A papież zalecał modlić się za cara. Występował przeciwko walczącemu proletariatu, potępiał jego bohaterską walkę”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 153).

Ustrój socjalistyczny omawiano w utopijny sposób, jako system wspaniały, bez wad. Na jego temat pisano: [„W tym ustroju nie będzie fabrykantów, obszarników, tych wszystkich, którzy wyzyskują ludzi pracy”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 119). Tak naprawdę w czasach komunizmu mnóstwo osób wysyłano na przymusowe prace, na przykład na Sybir. Panowała bieda i zacofanie.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej przedstawiano w szczególnie krzywdzący i niesprawiedliwy sposób. Autorzy podkreślali, że ten kraj prowadził politykę, której celem było doprowadzenie do wybuchu III wojny światowej. O Armii Radzieckiej pisano, że wyzwoliła ona Polskę, Czechosłowację, Bułgarię, Rumunię, Węgry, Jugosławię i Albanię. W państwach tych, jak pisano, władzę mógł objąć lud pracujący, który przepędził kapitalistów i obszarników. Poza tym wytłuszczono, iż Armia Radziecka walczyła o wyzwolenie nie tylko państw Europy, ale też Azji, na przykład: Chin, Wietnamu, czy Korei.

W podręczniku do nauki historii z 1956 roku widnieją takie tematy, jak: [„Naród polski w walce o wolność i socjalizm”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 142), [„Odzyskanie niepodległości Polski dzięki zwycięstwu Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 162), [„Wielka Wojna Narodowa narodu radzieckiego”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 173), [„Polsko – radzieckie braterstwo broni”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 181). Rewolucję Październikową zobrazowano, jako coś wyjątkowego, „wielkiego”, ważnego. Rosjan natomiast, jako naród zaprzyjaźniony z Polakami, walczący przeciwko hitlerowcom i przeciwko ich napaści na Polskę. Argument ten potwierdzają słowa: [„Gdy jesienią 1939 roku hitlerowskie armie zagarniały nasze ziemie, tysiące ludzi ciągnęło ku otwartym dla uchodźców z Polski granicom Związku Radzieckiego. (...) Ludzie radzieccy przyjęli ich, otoczyli opieką i staraniem”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 181-182). Fakty były jednak takie, iż 17 września 1939 roku Rosjanie napadli na Polskę. Nie stali po stronie Polaków. W ich interesie leżał głównie własny zysk, a nie pomoc poszkodowanym sąsiadom.

Kapitalistów rosyjskich za czasów cara, przedstawiono w szczególnie negatywny sposób, jako wyzyskiwaczy: [„Kapitaliści mieli więc dużo rąk do pracy, toteż płacili, jak mogli najmniej. Dzieciom i kobietom płacili fabrykanci dwa lub trzy razy mniej niż mężczyznom”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 116). Z kolei robotnicy i chłopci, biedni, głodni, ciężko zapracowani: [„prędko zrozumieli, że trzeba prowadzić walkę z burżuazją, wspólnie występować przeciwko wyzyskowi”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 116). Ukazano, jak ciężka była dola chłopca i robotnika za czasów cara: [„Ręce ich były często pokaleczone wskutek nieszczęśliwych wypadków przy pracy”] (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 115). Pisano o ich nędzy, wyczerpującej pracy, ubogim wyżywieniu. Podkreślano, że za czasów cara robotnicy pracowali po 12-16 godzin na dobę. Zmuszane do pracy były także dzieci (Dłuska, Schoenbrenner, 1956: s. 115). W rzeczywistości za rządów Stalina ludzie ciężko pracowali, często ponad swoje siły i możliwości. W podręczniku do historii nie wspomniano jednak o ciężkiej doli mieszkańców ZSRR za czasów dyktatora.

Podręczniki z okresu stalinowskiego cechowały się największym stopniem propagandy. Ukazywały świat w krzywym zwierciadle. Kościół, ustroj kapitalistyczny, kraje kapitalistyczne, cara przedstawiano ze złej strony, jako wyzyskiwaczy, barbarzyńców, agresorów. Z kolei ZSRR, komunizm, Rewolucję Październikową, państwa socjalistyczne i przywódców Kraju Rad, z jak najlepszej. Wyjątkowo chwalono w tym okresie Józefa Stalina. Pisano, iż jest on dobroczyńcą, przyjacielem, pogodnym towarzyszem, nie lękającym się prześladowań. Podręczniki z lat 1948-1956 były bardzo zakłamane. Zawierały mnóstwo niesprawiedliwych i krzywdzących ocen, komentarzy, opinii. Nie spełniały funkcji środka dydaktycznego, tylko broszury do manipulowania uczniami.

PO ROKU 1957

Podręczniki szkolne do historii, wydane po 1957 roku, były w mniejszym stopniu nasilone propagandą, niż te z okresu stalinowskiego. Ich autorzy podkreślali, iż Józef

Stalin zdobył władzę większą, niż pozwalały na to zasady socjalistycznego demokratyzmu. Z jednej strony uwypuklają, że był on jednym z najwybitniejszych działaczy partii bolszewickiej. Jako sekretarz KC partii położył ogromne zasługi w walce o jedność partii, o socjalistyczne uprzemysłowienie i kolektywizację rolnictwa.

Z drugiej jednak wskazują, że uznanie tych zasług sprawiło, iż autorytet Stalina niesprawiedliwie wzrósł. To jemu zaczęto przypisywać wszystkie sukcesy ZSRR, osiągnięte wspólnym wysiłkiem całego narodu i partii bolszewickiej. Zaczęto go wychwalać i sławić, przypisując mu prawie nadludzkie zdolności (Garas, 1960: s. 117). W podręcznikach z tego okresu dostrzeżono, iż Stalin zdobył władzę większą, niż pozwalały na to zasady socjalistycznego demokratyzmu. Musiało to doprowadzić do poważnych błędów. Najważniejszym z nich była fałszywa teoria, sformułowana przez dyktatora, że w miarę umacniania się socjalizmu wzmagają się natężenie walki klasowej i że muszą zatem rosnąć represje stosowane przez aparat bezpieczeństwa. Aparat przestał być jednak kontrolowany przez partię. Jak piszą autorzy, mocą jednostkowych decyzji pod fałszywymi zarzutami zostało uwięzionych i skazanych wielu niewinnych ludzi, oddanych sprawie komunizmu. Te ciężkie błędy ujawniono dopiero dwadzieścia lat później i wtedy zapoczątkowano naprawę (Garas, 1960: s. 117-118).

Pozytywnie pisano natomiast o Leninie. Autor podręcznika dla klasy VII z 1961 roku podkreśla, iż był on wielkim myślicielem, świetnym pisarzem i publicystą, [„człowiekiem o niezłomnej pracowitości”] (Sędziwy, 1961: s. 159). Zaznacza również, że nikt nie cieszył się takim zaufaniem i miłością klasy robotniczej całego narodu jak Lenin.

W niesamowicie przychylny sposób przedstawiono też ZSRR oraz ustroj socjalistyczny: [„Związek Radziecki osiągnął ogromne sukcesy – zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w dziedzinie polityki wewnętrznej. Odsunięta została bezpośrednia groźba wojny, świat kapitalistyczny przekonał się, że Związek Radziecki nie jest państwem sezonowym (jak powszechnie mówiono w pierwszych latach po rewolucji), że stanowi ogromną i wciąż rosnącą potęgę”] (Garas, Katz, Kowalczyk, Korzec, Marciniak, Orski, Słomkowski, Trocka, Zbyszewski, 1960: s. 116-117). Jak pokazała przyszłość, ZSRR nie przetrwał próby czasu. W 1991 roku doszło do jego rozpadu.

W samych superlatywach omówiono znaczenie Rewolucji Październikowej. Pisano, iż pełną władzę oddała ona w ręce przedstawicieli mas ludowych – Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich. Za jego zasługą, główną podstawą nowej władzy stał się proletariatus i jego siła kierownicza – partia bolszewicka (Skowronek, 1975: s. 288). Wskazywano, iż przyczyniła się ona do przywrócenia Polski niepodległej. Podkreślano, że poprzez obalenie caratu, usunęła jedną z najważniejszych przeszkód na drodze do wyzwolenia narodu polskiego (Skowronek, 1975: s. 290). W rzeczywistości Rewolucja doprowadziła do zacoferania Rzeczypospolitej Polskiej oraz wielu innych państw europejskich i azjatyckich. Przez wiele lat, po upadku w nich ustroju komunistycznego, borykały się z odbudową oraz z polepszeniem stosunków międzynarodowych.

Z entuzjazmem wypowiedziano się również na temat Manifestu Lipcowego PKWN. Podkreślano, iż dopiero Manifest ogłosił reformę, która zmieniła chłopską dolę. Dzięki niemu działki otrzymali najpierw robotnicy z tych majątków, w których pracowali,

a następnie bezrolni i małorolni chłopci z pobliskich wsi, wszystko bezpłatnie. Następnie dodawali, że na przyszłość zapowiadał on dalsze reformy: „Wszystkie fabryki, huty, kopalnie, banki, koleje i inne przedsiębiorstwa przejmie państwo” (Klubówna, Stępieniowa, 1961: s. 187). Przyszłość jednak pokazała, iż władzę w kraju sprawowała partia rządząca, z dyktatorem na czele, a lud musiał wykonywać ich polecenia.

Na temat rozwoju kosmonautyki, w podręcznikach z tego okresu wskazywano, iż Kraj Rad jako pierwszy wypuścił w przestrzeń kosmiczną pojazd z człowiekiem na pokładzie: „12 kwietnia 1961 roku na pokładzie statku kosmicznego Wostok I na orbicie okołoziemskiej znalazł się Kurij Gagarin, pierwszy kosmonauta świata” (Wapiński, 1975: s. 138). W ten sposób Związek Radziecki ukazano jako supermocarstwo, gdyż jako pierwszy dokonał coś, czego żaden inny kraj nie zdołał. Pierwszy krok w kosmosie był porównywany do wybuchu Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej.

W „Ćwiczeniach” pod rozdziałami o ZSRR, zamieszczano propagandowe pytania dla uczniów, na przykład: „4. W jaki sposób rząd radziecki starał się osiągnąć pokój? Porównaj postawę Rosji Radzieckiej i Państw Centralnych w czasie rokowań” (Skowronek, 1975: s. 289), „6. Jakie znaczenie miała Rewolucja Październikowa dla Rosji i świata?” (Skowronek, 1975: s. 289), „5. Wyjaśnij słowo „interwencja” i omów początki interwencji zbrojnej państw obcych przeciw Rosji radzieckiej” (Skowronek 1975, s. 289). Manipulowały one wiedzą i uczuciami dzieci, „Objaśnij znaczenie nazwy: Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich”, „Jakie wyniki osiągnął Związek Radziecki w pierwszych pięciolatkach: a) w przemyśle, b) w rolnictwie, c) w rozwoju kulturalnym” (Sędziwy, 1961: s. 161). Ich celem było pokazać oraz utrwalić, że Kraj Rad był państwem pokojowym a Rewolucja Październikowa odegrała istotne znaczenie dla Rosji i świata.

W podręcznikach do historii zamieszczano obrazki, ukazujące Włodzimierza Lenina oraz jego dom rodzinny w Symbirsku (Chłapowski, 1972: s. 136), dzieci zatrudnione w fabryce (Chłapowski, 1972: s. 135), tłumienie buntów chłopskich przez wojsko carskie (Chłapowski, 1972: s. 112), nędzę w chacie wiejskiej (Chłapowski, 1972: s. 95). Miały za zadanie przedstawić nędzną sytuację chłopów, wyzysk carów i kapitalistów oraz odpowiedzialność radzieckiego wodza.

Pisząc o napaści ZSRR na Polskę dnia 17 września 1939 roku, przedstawiano całkiem inny przebieg zdarzeń. Podkreślano, iż aby nie dopuścić armii hitlerowskiej zbyt blisko ważnych strategicznie rejonów Związku Radzieckiego, Armia Czerwona przekroczyła 17 września polską granicę wschodnią i zajęła tereny zamieszkałe przez ludność białoruską i ukraińską. Uwypuklano, iż dzięki temu większość ziem uniknęła wówczas okupacji hitlerowskiej (Sędziwy, 1964: s. 159). W ten sposób ukazywano Armię Czerwoną oraz Kraj Rad jako przyjaciół i sojuszników, walczących w obronie Polaków przeciwko Niemcom.

Na początku lat sześćdziesiątych z entuzjazmem wypowiadano się na temat realizacji pięciolatek w Związku Radzieckim. Z kolei w tych wydanych po siedemdziesiątym roku, wcześniejsze tezy o znaczeniu planu sześcioletniego, zostały obalone. Zaczęto wręcz potępiać realizację tych planów (Wojciechowski, 1971: s. 199).

W podręcznikach do historii z tego okresu, zarzucano USA agresywność i zastraszanie ZSRR w czasie wojny. Potępiano organizację polityczno–wojskową – NATO. Uwypuklano, iż od początku swego istnienia organizacja ta była blokiem agresywnym, mającym przeciwdziałać rozwojowi wpływów socjalistycznych w Europie oraz działać zastraszająco na państwa socjalistyczne, w tym także na Polskę (Szcześniak, 1977: s. 251). W ten sposób próbowano udowodnić, że Stany Zjednoczone są państwem agresywnym, przeciwnym Polsce i innym krajom świata. Pisano również, iż wobec zagrożenia ze strony imperializmu i przyjęcia do NATO Republiki Federalnej Niemiec, państwa socjalistyczne Europy i ZSRR utworzyły 14 maja 1955 roku obronny sojusz wojskowy, zwany Układem Warszawskim. Jego zasadniczym celem miała być obrona poszczególnych państw, członków układu, przed napaścią z zewnątrz oraz utrwalenie pokoju na naszym kontynencie (Szcześniak, 1977: s. 254–255).

W porównaniu z podręcznikami z lat 1948-1956, te wydane po 1957 roku, były pisane prostszym i bardziej zrozumiałym językiem. Nie było już w nich takiego nadmiaru środków artystycznego wyrazu (epitetów, porównań, metafor, „baśniowych” opisów), jak w tych z poprzedniego okresu. Zawierały skromniejszą liczbę komentarzy, subiektywnych ocen. Dla opisania ZSRR czy Rewolucji Październikowej, poświęcano już mniej stron w podręcznikach.

W LATACH 1981-1989

W latach osiemdziesiątych wciąż istniała propaganda polityczna w podręcznikach do historii. Nadal wychwalano komunizm, kraje bloku wschodniego, Manifest PKWN, Rewolucję Październikową, Armię Czerwoną, Lenina i działaczy partii robotniczych. Porównywano czasy po rewolucji, do okresu za panowania cara. Pisano, że obecnie wiedzie się ludziom lepiej, a to dzięki wprowadzeniu nowego, sprawiedliwego, najlepszego ustroju, jakim jest socjalizm.

Pisano, iż szczytowym osiągnięciem nauki i przemysłu radzieckiego jest wykorzystanie energii atomowej do celów pokojowych (pierwsza w świecie elektrownia atomowa, lodolamacz o napędzie atomowym itp.) (Szcześniak, 1984: s. 332). Dobrze znane są nam tragiczne skutki elektrowni atomowej w Czarnobylu¹, gdzie w wyniku przegrzania reaktora doszło do wybuchu wodoru, pożaru oraz rozprzestrzenienia substancji pro-

---

1 Obecnie Czarnobyl to miejsce znane głównie z awarii reaktora atomowego. W tamtejszej elektrowni 26 kwietnia 1986 nastąpiła największa katastrofa w dziejach elektrowni jądrowych. Doszło do przegrzania i częściowego stopienia rdzenia reaktora i chemicznego wybuchu wodoru powstałego w wyniku nieprawidłowo przeprowadzonego testu bezpieczeństwa systemu chłodzenia reaktora, co spowodowało jego przegrzanie. Została rozerwana obudowa reaktora i budynek w którym się mieścił. Doszło do bezpośredniej emisji do atmosfery i otoczenia elektrowni radioaktywnego pyłu grafitu, oraz uranu z wnętrza reaktora. Zdaniem raportu Forum Czarnobyla (w skład którego wchodziło WHO i ONZ), bezpośrednio w wyniku katastrofy zmarło 31 osób, ponad 200 zachorowało na chorobę popromienną, a z otaczających elektrownię terenów w promieniu 30 km ewakuowano ponad 350 tys. ludzi, tworząc zamkniętą strefę ochronną.

mieniotwórczych. Tragedia miała miejsce w kwietniu 1986 roku. Nie można było tego nazwać osiągnięciem naukowym.

Ukazywano też osiągnięcia Kraju Rad z zakresu kosmonautyki. Nakreślano, że Rosjanie jako pierwsi dokonali podboju kosmosu: [„Wielkim osiągnięciem ludzkości jest podbój kosmosu. W 1957 r. Związek Radziecki wystrzelił w przestrzeń kosmiczną pierwszego, sztucznego satelitę Ziemi - sputnika. W cztery lata później, tj. 12 kwietnia 1961 r. na statku „Wostok” odbył podróż w kosmosie pierwszy człowiek, kosmonauta radziecki – Jurij Gagarin i dokonał lotu dookoła Ziemi w ciągu zaledwie 108 minut”] (Szcześniak, 1984: s. 388–389), Porównywano osiągnięcia Związku Radzieckiego z zakresu kosmonautyki do osiągnięć USA z tej dziedziny. Zdaniem autorów ten pierwszy kraj nie miał sobie równych.

Niemców przedstawiano jako hitlerowców i morderców, natomiast Rosjan jako sprzymierzeńców Polaków: [„Zwycięstwa Armii Radzieckiej nad wojskami niemieckimi wskazywały, że wyzwolenie Polski może nadejść tylko od wschodu”] (Centkowski, Syta, 1984: s. 129).

Zaznaczano, że Związek Radziecki odniósł ogromne znaczenie w odbudowie Warszawy. Dostarczył wiele maszyn, urządzeń i sprzętu oraz zapewnił pomoc odpowiednich specjalistów. Między innymi dzięki ich pomocy szybko zdołano uruchomić radiostację warszawską (Centkowski, Syta, 1984: s. 154). Autorzy podręcznika podkreślają również, że ZSRR pomagał przy budowie największej w Polsce Huty. Radzieccy inżynierowie i robotnicy pracowali od samego początku przy wznoszeniu najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych urządzeń. Huta nosiła imię Lenina. Wraz z zakładem hutniczym powstało miasto Nowa Huta, w którym, jak piszą Centkowski i Syta, nie ma starych domów. Obecnie Nowa Huta stanowi dzielnicę Krakowa (Centkowski, Syta, 1984: s. 156).

W książce pomocniczej dla klasy ósmej z 1989 roku omówione zostały pozytywne stosunki, jakie łączyły Polskę ze Związkiem Radzieckim. Autor wskazuje, iż dnia ósmego kwietnia 1965 roku podpisany został w Warszawie nowy, polsko-radziecki układ o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy. Zdaniem Szcześniaka układ ten uwzględniał dotychczasowe owocne doświadczenia rozwoju stosunków polsko-radzieckich oraz przemiany, jakie nastąpiły w świecie: [„Rządy obu krajów postanowiły: zgodnie z zasadami socjalistycznego internacjonalizmu, umacniać wieczną i niezmienną przyjaźń, rozwijać wszechstronną współpracę i udzielać sobie wzajemnej pomocy w oparciu o zasady równouprawnienia, poszanowania suwerenności [niezależności] i nie ingerowania [nie mieszania się] w sprawy drugiej strony”] (Szcześniak, 1989: s. 68).

W podręczniku Andrzeja Leszka Szcześniaka z 1984 roku w przeciwieństwie do dawnych podręczników nie ma już mowy o kulcie Stalina. Autor wręcz potępia i obwinia dyktatora o mnóstwo niepowodzeń. Podkreśla: [„Sukcesom osiągniętym w rozwoju państwa radzieckiego towarzyszyły również ujemne zjawiska, wynikające w głównej mierze z działalności Stalina”] (Szcześniak, 1989: s. 68). Szcześniak uważa, że rozwój ustroju socjalistycznego i powstanie państwa radzieckiego było dużym sukcesem. Pisze jednak, iż ujemne zjawiska towarzyszące podczas budowy państwa komunistycznego wynikały w głównej mierze z działalności tego dyktatora: [„Wypaczenia z okresu jednostki za-

szkodziły również poważnie sprawie socjalizmu na arenie międzynarodowej. Stalin bowiem, wykorzystując wielki autorytet partii bolszewików w międzynarodowym ruchu komunistycznym, ingerował w sprawy wewnętrzne innych partii, co miało często fatalne skutki”] (Szcześniak, 1989: s. 68). Winę za wszelkie niepowodzenia autor podręcznika obarcza Józefa Stalina.

Podręczniki z lat osiemdziesiątych różniły się od poprzednich tym, iż pisane były innym, prostszym językiem. Mniej w nich było słów nacechowanych emocjonalnie, wyolbrzymiających wielkość i potęgę Kraju Rad. Poza tym tematy dotyczące Rewolucji Październikowej, osiągnięć ZSRR, działalność komunistów, były krótsze, bardziej zwięzłe.

ZAKOŃCZENIE

Andrzej Bobkowski powiedział: „Gdyby komunizm się udał i spełnił wszystkie obietnice, przestałby być komunizmem i dlatego nigdy się nie uda” (www.wyczytaj.pl/frazy/komunizm). Komuniści głosili zasadę: „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego potrzeb”. Zasada ta była jednak trudna do zinterpretowania i do jej zrealizowania, ponieważ rzadko kto lubi pracować za darmo, nie widząc też owoców swojej pracy i działalności, a poza tym z niewolnika nie zrobi się pracownika. Komuniści byli za zniesieniem działalności prywatnej, co uważali za sprawiedliwe, a tak naprawdę było to istnym, niesprawiedliwym absurdem. Słowo komunizm pochodzi od łacińskiego słowa „communis”, co oznacza „wspólny” lub „należący do wszystkich”. Jednak z psychologicznego punktu widzenia, człowiek jest istotą, która potrzebuje wolności, własności, prywatności.

Podręczniki do historii z okresu PRL były przeładowane fałszywymi informacjami. W naszej ojczyźnie panował ustrój komunistyczny. Polacy byli marionetkami rządów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W podręcznikach do historii autorzy starali się ukazać kraje komunistyczne oraz ustrój komunistyczny w jak najlepszym świetle. Z kolei kapitalizm i kraje kapitalistyczne chcieli przedstawić, jako agresywne, nastawione na wyzysk chłopów oraz robotników. Kościół sprzeciwiał się ustrojowi socjalistycznemu, dlatego w szkolnictwie czasów PRL nie było miejsca dla Boga. Omawiano Go, jako kogoś nieistniejącego, wymyślonego przez ludzi o zacofanych poglądach.

O rewolucji bolszewickiej uczniowie mogli przeczytać, że była największą rewolucją w dziejach ludzkości. Dzięki niej Polska odzyskała niepodległość. Związek Radziecki przedstawiany był jako kraj walczący o pokój, związek równoprawnych narodów budujących socjalizm (Osiński, 2008: s. 13).

W podręcznikach szkolnych do historii z czasów PRL wpajano uczniom, iż ustrój socjalistyczny dąży do sprawiedliwego, mądrego podziału, że ZSRR troszczy się o wszystkich obywateli i utrzymuje przyjazne stosunki z innymi państwami. W podręcznikach z czasów stalinowskich autorzy podkreślali, że Stalin to dobrodziej ludzkości. Prawda była jednak taka, że gospodarka ZSRR upadała, nie istniały żadne usługi, a Stalin doprowadził do śmierci wielu niewinnych osób. Kult Stalina, jaki istniał pod koniec lat

czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych był niegodny. To jemu przypisywano wszelkie zasługi. Jego imieniem nazywano różne miejsca, obiekty, miasta, instytucje, zakłady pracy. Po 1957 roku starano się od tego odejść, jednak o wyższości ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym i potędze Kraju Rad pisano do 1989 roku.

Podręczniki do nauki historii z tamtych lat były nastawione na propagandę. Tak naprawdę łamane były podstawowe prawa człowieka. Władza spoczywała w rękach dyktatorów i przywódców komunistycznych. Zarówno podręczniki historii, jak i geografii, języka polskiego, czy innych przedmiotów miały za zadanie wpoić uczniom nowy system wartości (Wojdon, 2001: s. 46). Jednak najbardziej zafałszowane i nasycone nieprawdziwymi informacjami były podręczniki do historii (Wojdon, 2001: s. 200). Ukazując młodym ludziom nieprawdziwe rzeczy o pomocy udzielanej przez ZSRR Polsce w czasie II wojny światowej, czy tuż po jej zakończeniu, o reformach dokonywanych w PRL, czy innych krajach komunistycznych, dawano możliwość zyskania zaufania i sympatii ze strony młodych Polaków dla ustroju socjalistycznego. Informacje zawarte w podręcznikach historii z tamtego okresu mogą się wydawać śmieszne, ale tak naprawdę są one przerażające. Można je bowiem porównać do jakiejś groteski, absurdu. Nikt z nas nie chciałby przecież uczyć się na lekcjach historii o wydarzeniach, które właściwie nie miały miejsca.

BIBLIOGRAFIA

1. Centkowski J., Syta A., (1984), *Historia. Z naszych dziejów. Podręcznik dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Wydanie czwarte zmienione, Warszawa.
2. Chłapowski W. (1972), *Historia dla klasy VII*, Warszawa.
3. Chorąży E., Roszak S., Konieczka-Słowińska D. (2008), *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Historia.
4. Dłuska M., Schoenbrenner J. (1956), *Historia dla klasy IV*, Warszawa.
5. Garas J. i in. (1960), *Historia 1914-1945 dla klasy III technikum*, Warszawa.
6. Hoszowska W., Szczechura T., Tropaczyńska-Ogarkowa W. (1947), *O wolność narodu i człowieka. Część I 1795-1914, Opowiadania z dziejów ojczystych dla klasy V szkoły powszechnej*, Wydanie drugie, Warszawa.
7. Jarmark S. (1973), *Film i przeźrocza w kształceniu zawodowym*, Warszawa.
8. Klubówna A., Stępieniowa J. (1961), *W naszej ojczyźnie. Podręcznik historii dla klasy IV*, Warszawa.
9. *Komunizm – wyszukiwanie haseł i cytatów*, dostępny pod adresem: www.wyczytaj.pl/frazy/komunizm, [data pobrania 02.03.2018].
10. Kryńska E., Mauersberg S. (2003), *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945-1956*, Białystok.
11. Kupisiewicz Cz. (1973), *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa.
12. Kwaśniewicz J. i in. (1956), *Historia dla klasy VII*, Warszawa.
13. Landeck T., Łukaszewicz W., Wereszycki H., Willaume J. (1947), *Podręcznik historii dla klasy VIII szkoły podstawowej*, red. N. Gąsiorowska, Warszawa.
14. Maternicki J., Majorek C., Suchański A. (1994), *Dydaktyka historii*, Warszawa.
15. Maternicki J. (1986), *O nowy kształt historii*, Warszawa.
16. *Moralność – wyszukiwanie hasła*, Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, dostępny pod adresem strony: <http://sjp.pwn.pl/sjp/moralnosc;2568434.html>, [data pobrania 02.01.2016].

17. Osiński Z. (2008), Osiąganie celów ideologicznych i politycznych za pomocą treści podręczników historii dla szkoły podstawowej w latach 1944-1989, w: Polska – Europa – Świat w szkolnych podręcznikach historii, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń.
18. Plit F. (2005), Czego nauczać na lekcjach geografii?, w: Współczesne idee i treści w dydaktyce geografii, red. T. Palmowski, K. Kopeć, Gdynia-Pelplin.
19. Półturzycki J. (1999), Dydaktyka dla nauczycieli, Toruń.
20. Sędziwy H. (1961), Historia dla klasy VII, Warszawa.
21. Sędziwy H. (1964), Historia dla klasy XI. Część druga. Od końca I wojny światowej do konferencji w Poczdamie, Warszawa.
22. Skowronek J. (1975), Historia dla klasy VII, Warszawa.
23. Stalin Józef Wissarionowicz – wyszukiwanie hasła, dostępny pod adresem strony: http://portalwiedzy.onet.pl/13794,,,stalin_jozef_wissarionowicz,haslo.html, [data pobrania 02.01.2016].
24. Szcześniak A. L. (1984), Historia 8, Polska i świat naszego wieku, Warszawa.
25. Szcześniak A. L. (1977), Historia dla klasy VIII, Warszawa.
26. Szcześniak A. L. (1989), Historia, Polska i świat naszego wieku od roku 1939. Książka pomocnicza dla klasy ósmej szkoły podstawowej, Wydanie trzecie poprawione, Warszawa.
27. Wapiński R. (1975), Historia dla klasy IV liceum ogólnokształcącego oraz dla klasy III technikum, Warszawa.
28. Wojciechowski M. (1971), Historia dla klasy VIII, Warszawa.
29. Wojdon J (2001)., Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej (1944-1989), Toruń.
30. Zielecki A. (2007), Wprowadzenie do dydaktyki historii, Kraków.